

Н. М. Сінопальніковакандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри спеціальної, інклюзивної і здоров'язбережувальної освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ СПЕЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ДО ФОРМУВАННЯ МАТЕМАТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ДІТЕЙ ІЗ МОВЛЕННЄВИМИ ПОРУШЕННЯМИ

Обґрунтовано суть підготовки майбутніх спеціальних педагогів до формування математичної діяльності в дітей із мовленнєвими порушеннями. Одним з аспектів математичної діяльності дітей дошкільного віку є формування системи логіко-пізнавальних дій. Математичний розвиток відбувається завдяки формуванню уявлень про елементарні математичні поняття та проведенню пов'язаних із ними логічних операцій (порівняння, узагальнення, класифікації тощо). Зазначається, що саме математика робить вагомий внесок у розвиток логічного мислення дитини, у виховання таких якостей мислення, як критичність та узагальненість, формування здатності до аналізу й синтезу, уміння здійснювати класифікацію, передбачити та сформулювати логічно обґрунтовану гіпотезу.

Усі психічні процеси дитини розвиваються з прямою участю мовлення. Мислення та мовлення – дві взаємозалежні психічні функції. Наголошується на тому, що логічні операції є невід'ємним складником формування як мовлення, так і математичних уявлень. Мислення без мовлення неможливе, оскільки в мові втілюються думки.

Звертається увага на те, що професійна діяльність спеціального педагога має інтегрований характер, який відображається як у самій діяльності, так і в напрямках, змісті підготовки. Спеціальний педагог є безпосереднім та головним організатором навчання дітей, яке вимагає внутрішньо предметної та міжпредметної інтеграції, спрямованої не лише на засвоєння знань, умінь і навичок, формування поведінки, розвиток гармонійної особистості, формування в неї цілісної картини світу, а й на виправлення мовленнєвих порушень.

З метою покращення підготовки майбутніх спеціальних педагогів до формування математичної діяльності в дітей із мовленнєвими порушеннями пропонується проводити інтегровані заняття та ввести інтегровані спецкурси зі спеціальних методик викладання.

Ключові слова: підготовка майбутніх спеціальних педагогів, математична діяльність, спеціальна методика навчання, логіко-пізнавальна діяльність, порушення мовлення.

Постановка проблеми. Нині, в умовах становлення інклюзивної освіти в Україні та збільшення кількості дітей з особливими освітніми потребами, актуальною є підготовка таких спеціалістів у галузі спеціальної освіти, які не лише володіють базовими знаннями та професійними компетентностями, а й здатні до самовдосконалення, мобільні, спроможні приймати складні рішення.

Найбільшу категорію дітей з особливими освітніми потребами становлять діти з порушеннями мовлення, які потребують спеціального навчання в інклюзивних умовах або в спеціальних освітніх закладах. Навчальний процес або корекційно-розвитковий цикл залежно від форми навчання такої дитини забезпечують спеціальні педагоги, а саме учитель-дефектолог та/або учитель-логопед, вихователь дітей із вадами психофізичного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про те, що проблема підготовки майбутніх спеціальних педагогів досить широко висвітлена українськими науковцями, зокрема В. Бондарем, Т. Дегтяренком, С. Мироною, В. Синьовим, Н. Пахомовою, С. Яковлевою. Особливостям

педагогічного процесу вищої школи присвячені праці Є. Барбіна, В. Бутенко, М. Васильєвої, В. Вихрущ, В. Гриньової, В. Кулешової, В. Лозової та інших авторів.

Проблемі формування елементарних математичних уявлень у дошкільників із порушеннями розвитку приділяла увагу Л. Баряєва. Мисленнєву діяльність дітей із загальним недорозвитком мовлення вивчала Л. Андрусишина. Однак, на нашу думку, питання підготовки майбутніх спеціальних педагогів до формування математичної діяльності в дітей із вадами мовлення не висвітлене у вітчизняній науці.

Мета статті – обґрунтувати суть підготовки майбутніх спеціальних педагогів до формування математичної діяльності в дітей із мовленнєвими порушеннями.

Виклад основного матеріалу. Сучасні майбутні спеціальні педагоги отримують базову підготовку в закладах вищої освіти на першому освітньому рівні (бакалавр). До циклу професійної підготовки бакалаврів зі спеціальної освіти входять як медико-біологічні, психолого-педагогічні дисципліни, так і спеціальні методики викладання.

Особливий акцент у розробленні навчальних програм зі спеціальних методик навчання дітей із мовленнєвими порушеннями робиться на дошкільній і початковій ланках освіти, оскільки цей дитячий вік є сензитивним періодом формування й корекції мовлення.

З огляду на освітні лінії Базового компоненту дошкільної освіти в навчанні дошкільників із вадами мовлення особлива увага приділяється сенсорно-пізнавальному та мовленнєвому розвитку; одним зі складників сенсорно-пізнавального розвитку є математична діяльність [1, с. 17, 18].

Математична діяльність у сучасних програмах дошкільного виховання представлена в таких двох аспектах, як обстеження предметних фактів і явищ та формування системи логіко-пізнавальних дій.

На думку Л. Баряєвої, математичний розвиток дітей дошкільного віку розуміється як якісні зміни у формах їх пізнавальної активності, що відбуваються завдяки формуванню елементарних математичних уявлень та пов'язаних із ними логічних операцій [2, с. 1].

Формування елементарних математичних уявлень дошкільників є невід'ємною частиною розумового й інтелектуального розвитку дитини, її пізнавальної цікавості, оволодіння логічними операціями (такими як порівняння, узагальнення, класифікація). Математика здійснює вагомий внесок у розвиток логічного мислення, у виховання таких важливих якостей мислення, як критичність та узагальненість, формування здатності до аналізу й синтезу, уміння передбачити та сформулювати логічно обґрунтовану гіпотезу.

Розвиток математичних уявлень у дитини відбувається як мимоволі в повсякденному житті, насамперед через спілкування й сумісну діяльність із дорослими та однолітками без усвідомлення того, що вона включається в прості математичні дії, так і шляхом цілеспрямованого навчання на заняттях із формування елементарних математичних уявлень.

Особливої уваги в розвитку математичної діяльності потребують діти з порушеннями мовлення.

Мовлення людини є вищою психічною функцією, яка разом з іншими складниками психічного розвитку утворює взаємозалежну, взаємопов'язану складну функціональну систему. Більшість учених вважають, що всі психічні процеси дитини розвиваються з прямою участю мовлення (Г. Трошина, Л. Виготський, О. Запорожець, О. Лурія, Р. Левіна).

З опертям на дослідження Л. Виготського, у яких розкривається складна структура аномального розвитку дитини, згідно з якою «дефект будь-якого аналізатора або інтелектуальний дефект не зумовлює ізольоване виключення певної однієї функції, а призводить до низки відхилень», пра-

вмірно говорити про особливості пізнавальної діяльності в дітей із вадами мовлення.

Найхарактернішою особливістю мислення є його зв'язок із мовленням. Мислення без мовлення неможливе, оскільки в мові втілюються думки.

Логічні операції, такі як аналіз, абстрагування, порівняння, узагальнення, класифікація, є невід'ємним складником формування як лексико-граматичного ладу мовлення, так і елементарних математичних уявлень.

Діти з порушенням мовлення можуть аналізувати об'єкти під час безпосереднього сприймання та маніпулювання ними. Проте кількість ознак, які діти здатні виокремлювати в конкретному об'єкті, менша, ніж та, яку вирізняють їхні однолітки з нормальним мовленнєвим розвитком. Розв'язуючи наочно-образні завдання, що полягають у знаходженні тотожних зображень, діти часто не враховують малопомітні деталі малюнків, особливо важко їм визначити тотожні ознаки, якщо потрібно врахувати декілька властивостей або взаємне розміщення декількох елементів малюнка. Дітям складно орієнтуватися в просторовому розташуванні деталей.

За характером виконання завдань, що полягають в аналізі конкретного об'єкта, діти з порушенням мовлення значно відрізняються між собою. Їм притаманне хаотичне, без будь-якого плану виконання завдання. Вони починають виконувати завдання, не дослухавши інструкцію, не спроможні самостійно розповідати, відповідають тільки на послідовно поставлені запитання. Їм властиве недостатнє мовленнєве опосередкування аналізу.

Абстрагування є специфічною формою аналізу, сутність якої полягає у вирізненні та відокремленні суттєвого від несуттєвого. Розрізняють два рівні абстракції: елементарний (перцептивний) і понятійний.

У молодших школярів із порушеннями мовлення впродовж усього навчання в початковій школі переважає ізолювальна абстракція, яка є непродуктивною. Зі значними труднощами вони вирізняють загальні ознаки, у них виникають проблеми з абстрагуванням однієї ознаки та свідомим її протиставленням іншим. Усе це ускладнює диференціацію диференціальних величин та негативно впливає на засвоєння знань.

Логічна операція порівняння охоплює операцію аналізу, який здійснюється шляхом синтезу та спричиняє узагальнення, новий синтез. Порівняння відбувається у формі зіставлення й протиставлення. Варто зазначити, що усвідомлення подібності в дитини з'являється пізніше, ніж усвідомлення відмінності.

Як вважає Л. Андрусишина, у процесі порівняння на наочному матеріалі в дошкільників із порушеннями мовлення переважає поелемент-

ний характер порівняння, однак воно здійснюється безсистемно, шляхом часткового аналізу, що зумовлює нерозуміння сутності об'єкта. Такий спосіб порівняння залишається й у більшості молодших школярів. Застосування в процесі порівняння поелементного способу зумовлює нерозуміння сутності зображеного, нездатність вирізняти подібне із сукупності ознак об'єкта, порівнювати в певній системі.

Сутність операції узагальнення полягає у виокремленні загальних ознак у кожного із заданих об'єктів та в об'єднанні останніх за виділеними ознаками.

У більшості дітей із мовленнєвими порушеннями узагальнення на наочному матеріалі характеризується виділенням утилітарних ознак, що зумовлюється частковим аналізом, за якого діти виокремлюють лише одну, несуттєву ознаку. За даними К. Некрасової, це характерно для більш ранніх етапів розвитку узагальнення. Такий спосіб узагальнення в аналізованій групі дітей, на відміну від дітей із нормальним мовленнєвим розвитком, зберігається до третього класу.

Спостерігається узагальнення на рівні виокремлення спільної функціональної ознаки об'єктів, що добре відома їм із практичного досвіду. Вони можуть замінювати узагальнювальне слово назвою одного з предметів, представлених у групі, яке вони використовують у множині. Спостерігається неадекватне використання узагальнювального терміна. Діти різних вікових груп вирізняють предмет, а потім зіставляють його з одним окремим предметом, а не групою.

Розкриття сутності загальних властивостей і зв'язків об'єктивної дійсності шляхом узагальнення та віднесення до відповідних груп, класів відбувається під час класифікації, здійснення якої пов'язане з процесом розумових дій аналізу, порівняння, узагальнення, дедукції. М. Дяченко та Г. Костюк зазначають, що психологічний механізм класифікації полягає у виокремленні й віднесенні суттєвих ознак одиничного об'єкта до відповідного загального (групи, класу, виду, роду тощо) та у встановленні зв'язків між ними.

На переконання Л. Андрусішиної, класифікація дітей із порушенням мовлення вирізняється поліморфністю образних принципів узагальнення, унаслідок чого кількість угруповань сягає 8–9. Натомість діти з нормальним розвитком мовлення, які помилково виконують завдання, найчастіше утворюють не більше 5–6 груп.

Дошкільники з порушеннями мовлення класифікують представлені об'єкти за такими ознаками: видом, формою, кольором, подібністю зовнішніх ознак, ситуативним об'єднанням предметів, способом пересування об'єктів. Деякі збільшують кількість угруповань у зв'язку з переходом з одного принципу класифікації на інший.

Розглянуті особливості логіко-математичного розвитку дітей із порушеннями мовлення свідчать про те, що в основі формування мовленнєвої діяльності та елементарних математичних уявлень лежать одні й ті ж психічні процеси та мислительні дії.

Висновки і пропозиції. Професійна діяльність спеціального педагога має інтегрований характер. Зокрема, учитель-дефектолог (учитель-логопед) у початковій школі для дітей із тяжкими порушеннями мовлення, вихователь дітей із вадами психофізичного розвитку в дошкільній ланці освіти є безпосередніми й головними організаторами навчання дітей, викладають майже всі дисципліни, що вимагає внутрішньопредметної та міжпредметної інтеграції, спрямованої не лише на засвоєння знань, умінь і навичок, формування поведінки, розвиток гармонійної особистості, формування в неї цілісної картини світу, а й на виправлення вад психофізичного розвитку (мовленнєвих порушень).

Для успішного оволодіння майбутніми спеціальними педагогами спеціальною методикою формування математичної діяльності в дітей із мовленнєвими вадами пропонуємо проводити інтегровані заняття зі студентами, міждисциплінарні семінари, а також розробити спецкурс зі спеціальності «Корекція мовлення на заняттях із формування математичної діяльності».

Список використаної літератури:

1. Базовий компонент дошкільної освіти / наук. керівник А. Богуш. Київ, 2012. 26 с.
2. Баряева Л. Формирование элементарных математических представлений у дошкольников (с проблемами в развитии) : учебно-методическое пособие. Санкт-Петербург : Изд-во РГПУ им. А.И. Герцена ; СОЮЗ, 2002. 479 с.
3. Логопсихологія : навчальний посібник / С. Конопляста, Т. Сак ; за ред. М. Шеремет. 2-ге вид., стереотип. Київ : Знання, 2012. 293 с.
4. Пахомова Н. Теорія і практика професійної підготовки логопедів у ВНЗ : монографія. Полтава : ПНПУ ім. В.Г. Короленка, 2013. 346 с.

Sinopalnikova N. Preparations of future special pedagogues to formation mathematical activity in children with speech disorders

The essence of the training of future special educators for the formation of mathematical activity of children with speech disorders is substantiated. One of the aspects of the mathematical activity of preschool children is the formation of a system of logical and cognitive actions. Mathematical development occurs due to the formation of ideas about elementary mathematical concepts and related logical operations (comparison, generalization, classification, etc.). It is noted that it is mathematics that makes a significant contribution to the development of the child's logical thinking, to the development of the qualities of thinking, as criticality and generalization, the formation of the ability to analyse and synthesis, the ability to perform the classification, to predict and formulate a logically grounded hypothesis.

All mental processes of the child develop with the direct participation of the language. Thinking and speaking are two interrelated mental functions. It is noted that logical operations are an integral part of the formation of both linguistic and mathematical representations. No thinking is possible without language, because thoughts are embodied in the language.

Attention is drawn to the fact that the professional activity of a special teacher has an integrated nature, which is reflected both in the activity itself and in the directions and content of the training. A special teacher is the direct and principal organizer of teaching children, which requires intradisciplinary and interdisciplinary integration, aimed not only at the acquiring of knowledge, skills, abilities, behaviour formation, development of a harmonious personality, the formation of a coherent picture of the world in it, but also the correction of speech disorders.

In order to improve the training of future special teachers for the formation of mathematical activity in children with speech disorders, it is proposed to conduct integrated classes and include integrated special courses of special teaching methods.

Key words: *preparation of future special educators, mathematical activity, special training methodology, logical and cognitive activity, speech impairment.*